

23.1.2018

EOAK/7024/2017

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Saksin

Esittelijä: Esittelijä Riikka Jackson

VARATIE TERVAKOSKI

Tarkastuspöytäkirja

Aika: 14.12.2017

Paikka: Varatie Tervakoski (Janakkala)

Läsnä: **Oikeusasiamiehen kansliasta:**
esittelijäneuvos Tapio Rätty
esittelijä Riikka Jackson

Tarkastuskohteesta:

laitoksen johtaja - - -

koulun opettaja - - -

Tarkastuksen tarkoitus

Tarkastus tehtiin ennalta ilmoittamatta. Perusteet ennalta ilmoittamattomaan tarkastukseen selvitettiin laitoksen henkilökunnalle.

Oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamies toimittaa tarpeen mukaan tarkastuksia perehtyäkseen laillisuusvalvontaansa kuuluviin asioihin. Erityisesti hänen on toimitettava tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Tarkastuksen yhteydessä oikeusasiamiehellä ja hänen määräämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä valvottavan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti tarkastuskohteen henkilökunnan sekä siellä palvelevien tai sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa.

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua lastenkodin tiloihin ja toimintatapoihin sekä lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tarkastuksella keskusteltiin erityisesti lastensuojelulain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Tarkastuksella kiinnitettiin huomiota myös lapsen oikeuteen luottamukselliseen keskusteluun sosiaalityöntekijän kanssa ja terveydenhuollon järjestämiseen.

Varatie

Varatie Tervakoski on vaativan laitoshoidon yksikkö, jossa on yhteensä 16 asiakaspaikkaa. Laitoksessa on kaksi seitsemän paikkaista osastoa ja kaksi tukiasuntoa itsenäistyville nuorille. Tarkastushetkellä laitoksessa oli yksi lapsi väliaikaisesti ylipaikalla.

Varatie Tervakoski on erikoistunut lasten neuropsykiatristen oireiden hoitoon.

Varatiellä on oma Janakalan kunnan ylläpitämä koulu, jossa on kaksi erityisluokkaa.

Laitoksen ikähaitari on 11–17-vuotiaat.

Yksikössä on tallentava videovalvonta alakerran käytävällä. Laitoksen johtajan mukaan rekisteriseloste on laadittu.

Tarkastuksen jälkeen nähtäväksi pyydetty aineisto

Sijoitetut lapset ja sijoitusperusteet
 Lasten sosiaalityöntekijöiden yhteystiedot
 Koontiraportti lastensuojelulain mukaisista rajoituksista yksikössä 1.1.2017 lähtien
 Yksikön omat tai kunnan viranomaisen ohjeet rajoituspäätöksistä
 Tehdyt rajoituspäätökset huhtikuulta 2017
 Yksikön säännöt
 Viimeisin palotarkastuspöytäkirja

Lasten kuuleminen

Tarkastuksella kuultiin neljä lasta. Kuulemisista ei laadittu pöytäkirjaa. Lasten luvalla keskusteltiin esille tuoduista asioista.

Vastatoimien kieltö

Lapsia kuultaessa lapsille ilmoitettiin, että he voivat ottaa yhteyttä tarkastajiin, mikäli heihin kohdistetaan ”kostotoimia” tarkastuksen johdosta.

Henkilökuntaa muistutettiin negatiivisten vastatoimien kiellosta.

Sijoitetut lapset

Sijoitettuja lapsia on yhteensä 17, joista tyttöjä viisi ja poikia 12. Kaikki lapset ovat yli 11-vuotiaita. Lapset ovat kaikki huostaanotettuja.

Koulunkäynti

Laitoksessa toimii Janakkalan kunnan alaisuudessa oma koulu. Koulussa on kaksi luokkaa, joissa on yhteensä 16 oppilaspaikkaa.

Koulussa työskentelee molemmissa luokissa erityisopettajat sekä kaksi kouluohjaajaa.

Kouluun voidaan ottaa tarvittaessa myös laitoksen ulkopuolisia lapsia. Tällä hetkellä koulussa opiskelee laitoksen lasten lisäksi yksi lapsi muualta.

Lapsille on tehty erityisen tuen päätökset sijoituskunnissa. Lasten koulunkäynti on vuosiluokkiin sitomatonta. Peruskoulu suoritetaan loppuun oppivelvollisuuden päättymisestä huolimatta. Peruskoulu voidaan siis suorittaa loppuun sijoituksen päättymiseen mennessä tai jopa sen jälkeen (esimerkiksi yksi lapsi sai peruskoulun suoritettua ollessaan 20-vuotias). Kaikki laitokseen aiemmin sijoitetut lapset ovat saaneet peruskoulun päättötodistuksen.

Lasten jatko-opintoja tuetaan ja opettajan mukaan kaikki aikaisemmin sijoitetut lapset ovat saaneet jatko-opiskelupaikan.

Opettajan mukaan lapset ovat moniongelmaisia, minkä takia koulun ja laitoksen välinen toimiva yhteistyö on tärkeää. Yhteistyö laitoksen ja koulun välillä on toiminut opettajan mukaan erinomaisesti. Toinen opettajista on sekä Janakkalan kunnan, että Familiar Oy:n palveluksessa. Tarvittaessa opettaja voi yhdessä laitoksen muun henkilökunnan kanssa suunnitella ja ar-

vioida lasten sijaishuollon järjestämistä sekä turvautua niihin keinoihin, jotka lastensuojelulaki mahdollistaa.

Oppilashuollon järjestämisessä ei ole ollut ongelmia. Opettajan mukaan kuraattori käy tarvittaessa koulussa. Koulun oppilailta olisi kuitenkin enemmän tarvetta psykologin palveluihin.

Luokassa on ryhmäkohtaiset avustajat. Muutama sijoitettu lapsi tarvitsisi kuitenkin avustajapalvelut henkilökohtaisesti järjestettynä. Opettajan mukaan sijoittajakunta, eikä myöskään sijoituskunta, ole tehnyt päätöstä henkilökohtaisen avustajan myöntämisestä tai antanut siihen maksusitoumusta. Opettajan käsityksen mukaan syynä henkilökohtaisen avustajapalvelun myöntämättömyyteen on erimielisyys kuntien välisestä järjestämis- ja kustannusvastuusta.

Laitoksen olosuhteet

Laitos on kahdessa tasossa. Yläkerrassa on asuintilat ja alakerrassa koulu, harrastustilat ja kaksi harjoitteluasuntoa itsenäistymisvaiheeseen tuleville nuorille. Viereisen koulun jumppasali on laitoksen käytössä kerran viikossa.

Lapsilla on mahdollisuus kutsua sovitusti kavereitaan laitokseen. Mikäli omaiset käyvät laitoksessa voivat he yöpyä joko alakerrassa vuodesohvalla saunatiloissa tai patjalla lapsensa huoneessa.

Laitoksella on oma emäntä ja keittiö, missä valmistetaan arkisin ruuat.

Lapsia kuultaessa ilmeni, että öisin laitoksessa saattoi olla rauhatonta muiden lasten häiritsevän ja aggressiivisen käytöksen johdosta, eivätkä kaikki lapset ole tämän johdosta pystyneet nukkumaan kunnolla. Lapset kokivat tilanteen epämiellyttävänä ja rauhattomana. Lasten mielestä tilanteeseen ja häiritsevään käyttäytymiseen ei ole riittävällä tavalla puututtu.

Terveydenhoito

Laitoksen johtajan mukaan yhteistyö erikoissairaanhoidon kanssa toimii hyvin, eikä ongelmia lasten hoitoon pääsyssä ole ollut.

Lapsia kuultaessa ilmeni, että lapsille saattoi olla epäselvää, millä tavoin ja missä laajuudessa heillä on oikeus päättää oman terveydenhuoltonsa järjestämisestä. Asiasta puhuttiin myös laitoksen johtajan ja henkilökunnan kanssa. Laitosta ohjattiin oikeaan menettelyyn lapsen itsemääräämisoikeuden edistämiseksi ja toteuttamiseksi.

Potilaslain 7 §:ssä on säädetty alaikäisen potilaan asemasta. Säännöksen mukaan, jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan.

Silloin kun lapsi ei ikänsä ja kehitystasonsa johdosta ole kykenevä päättämään hoidostaan, on alaikäistä hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa. Arvion lapsen kehitystasosta tekee terveydenhuollon työntekijä.

Potilaslain 9 §:n mukaan, jos alaikäinen potilas ikänsä ja kehitystasoonsa nähden kykenee päättämään hoidostaan, hänellä on oikeus kieltää terveydentilaansa ja hoitoansa koskevien tietojen antaminen huoltajalleen tai muulle lailliselle edustajalleen.

Lastensuojelulain 45 §:n mukaan huostassapidon aikana toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, val-

vonnasta ja muusta huolenpidosta sekä näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta.

Toimielimelle kuuluva päätösvallan laajuus lapsen huolenpitoon liittyvissä asioissa riippuu huostaanoton tarkoituksesta ja sen toteuttamisesta. Jos kysymys on sellaisista terveydenhuollon toimenpiteistä, joilla ei ole merkitystä lapsen sijaishuollon järjestämisen kannalta, päättää niistä lähtökohtaisesti lapsen huoltaja tai lapsi itse potilaslain mukaisella tavalla.

Lapsella saattaa olla sellaisia henkilökohtaisia syitä tai tarpeita hakeutua lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön vastaanotolle, joilla ei ole liittymää tai merkitystä sijaishuollon yksilölliseen järjestämiseen. Tämän takia kovin tarkkojen ja yksityiskohtaisten selvitysten pyytäminen lapselta lääkärillä käynnin tarpeesta ei lähtökohtaisesti ole perusteltua. Lapsella tulisi lisäksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti olla mahdollisuus (niin halutessaan) tavata lääkäri kahden kesken ilman ohjaajan läsnäoloa.

Erästä lasta kuultaessa ilmeni, että lasta hoidettiin erikoissairaanhoidossa. Lapsi oli saanut suoraan hoitavalta taholta itseään koskevia hoitokertomuksia. Lapsi oli luovuttanut ne laitokselle säilytettäväksi ja niitä säilytettiin laitoksen kansliassa osana lapsen asiakirjoja. Laitoksen henkilökunta kertoi lukeneensa asiakirjat.

Laitosta ohjattiin seuraavasti. Jos lapsi antaa laitokselle säilytettäväksi häntä koskevan luotamuksellisen viestin (esimerkiksi hoitokertomuksen) ei laitoksella ole oikeutta lukea asiakirjaa ilman lupaa tai laissa siihen olevaa valtuutusta. Jos lapsi haluaa tutustua luovuttamiinsa asiakirjoihin, tulee pyyntöön lähtökohtaisesti suostua.

Kyseisen lapsen asiakirjoista ilmeni niitä tarkastettaessa vielä, että ainakin yksi lasta koskeva hoitoyhteenveto oli lähetetty suoraan laitokseen laitoksen osoitteella. Sijaishuollon aikana sijoittajakunnan (lähinnä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän) on arvioitava ja päätettävä, missä laajuudessa lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja voidaan luovuttaa sijaishuoltoa antavalle lapsen sijoituspaikalle.

Keskusteltiin myös pojille annettavasta ehkäisyvalistuksesta (kondomien käyttöön rohkaiseminen).

Esteettömyys

Sisätilat olivat esteettömiä. Ylä- ja alakerrassa ei ollut inva-vessaa.

Pääsy oikeuksiin

Lasten kuulemisen perusteella saattaa olla mahdollista, ettei lapsille ole riittävällä tavalla kerrottu heidän oikeuksistaan ja päätösten merkityssisällöstä. Myös päätösten tiedoksiannon sisältö jäi epäselväksi tai se, millä tavoin huolehditaan lapsen oikeusturvan toteutumisesta (koh-ta päätösten tiedoksianto).

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja lapsen sijaishuoltopaikan velvollisuutena on edistää lapselle kuuluvien tiedollisten oikeuksien toteutumista. Lapsella tulee olla aina hänen iästään riippumatta oikeus saada tietoa mm. siitä, minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia viranomaisella tai viranomaisen toimeksiannosta toimivalla esimerkiksi lastensuojelulaitoksella on, millä tavoin lapsi pystyy esittämään omia näkemyksiään ja käsityksiään, mikä merkitys niillä asiassa on ja ennen kaikkea mitä oikeuksia lapsella itsellään asiassa on.

Lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamiset

Lastensuojelulain 53 §:n mukaan lapselle on aina järjestettävä riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää. Säännös oikeuttaa lapsen tapaamaan omaa työntekijäänsä muiden läsnä olematta ja keskustelemaan itseään ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista työntekijänsä kanssa.

Laitoksen mukaan yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa on ollut sujuvaa ja tieto lapsen tarpeista on ollut käytettävissä heti sijoituksen alkaessa. Laitoksen mukaan sosiaalityöntekijät ovat tavanneet lasta asiakassuunnitelmapalaverien yhteydessä kahden kesken.

Hyvänä ja lapsen oikeuksia toteuttavana ja sitä edistävänä menettelynä on pidettävä, että niin laitos, kuin sosiaalityöntekijäkin, kirjaisivat lapsen asiakirjoihin, milloin lasta on tavattu ja miten tapaaminen on toteutettu. Lisäksi tulisi kirjata, onko tapaaminen järjestetty kahden kesken henkilökohtaisena.

Erästä lasta kuultaessa ilmeni, että jälkihuollon alkaessa lapselle on tarjottu tukea asunnon hankkimiseen 500 euroa kuukaudessa. Lapsen mukaan mainitulla summalla ei saa vuokrattua asuntoa kyseisestä kaupungista. Lapsen mukaan sijoittajakunta on rajannut jälkihuollon tuen em. määrään. Keskusteltiin lapsen kanssa viimesijaisesta toimeentulotuesta ja ohjattiin lasta keskustelemaan asiasta ja eri tukimuotojen yhteensovittamisesta oman sosiaalityöntekijänsä kanssa.

Rajoitustoimenpiteet

Rajoitustoimenpiteet koskevat aina yksilön jonkun perusoikeuden rajoittamista. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä joudutaan aina välttämättömissä määrin puuttumaan joihinkin perustuslain turvaamiin lapselle kuuluviin perusoikeuksiin.

Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on arvioitava aina yksilöllisesti, missä laajuudessa on välttämätöntä puuttua kulloinkin kyseessä olevan lapsen perusoikeuksiin. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain lastensuojelulain tarkoittamissa tilanteissa ja laissa säädetyillä edellytyksillä. Rajoitustoimenpiteitä ei esimerkiksi voida käyttää kaavamaisesti toteutettuna kaikkia sijoitettuja lapsia koskevana kasvatuskeinona. Rajoitustoimenpiteitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena. Rajoitustoimenpiteitä ei voida kohdistaa avohuollon sijoituksella sijoitettuihin lapsiin.

Rajoitustoimenpiteiden edellytykset ja käyttö tulee arvioida aina yksilökohtaisesti siten, että lapseen kohdistetaan rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin, kuin huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen tai lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus välttämättä vaatii. Käytettävissä olevista toimenpiteistä on valittava lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide, ja mikäli lievemmat toimenpiteet ovat asiassa riittäviä, rajoituksiin ei saa ryhtyä lainkaan.

Rajoitustoimenpiteiden on oltava järkevässä ja kohtuullisessa suhteessa niiden käytölle asetettuun tavoitteeseen nähden. Rajoitustoimenpiteet on toteutettava aina mahdollisimman hienovaraisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittavalla ja perusoikeudet huomioivalla tavalla.

Rajoitusta vai kasvatusta

Rajoitusten käyttäminen on erotettava rajojen asettamisesta lapsen kasvatuksessa. Sen erottaminen, mikä on tavanomaista ja hyväksyttävää kasvatuksellisten rajojen asettamista lapselle ja milloin on kysymys lain tarkoittamasta lapsen perusoikeuksien rajoittamisesta, on vaikeaa, eikä ero ole aina selkeä.

Jos kysymys on lapsen hoidosta ja huolenpidosta ja siihen sisältyvästä tavanomaisten rajojen asettamisesta, kysymys ei ole lain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä.

Kasvatukseen liittyvät säännöt eivät saa olla mielivaltaisia tai liiallisia. Niiden käytössä tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Kasvatuksellisten keinojen tarkoitus, kesto ja intensiteetti ei voi olla sama kuin lain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden. Kysymys on aina sellaisista valinnoista, joita voidaan pitää perustellusti lapsen yksilölliseen ja tarpeenmukaiseen sijaishuollon järjestämiseen sisältyvänä kasvatuksena.

Kasvatuksellisilla rajoilla ei siis puututa lapsen perusoikeuksiin, vaan kysymys on lapsen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja kuten edellä on todettu, lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta. Hyvään lasta yksilönä kunnioittavaan kasvatukseen luettavien sääntöjen ja rajoitusten tulee olla oikeassa suhteessa niiden tavoitteeseen. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kasvatukselliset säännöt ja lapselle asetettavat rajat eivät saa mennä pidemmälle eivätkä kestää pidempään, kuin on välttämätöntä niiden hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi.

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttämisessä on myös kysymys hallinnollisen pakon käyttämisestä. Rajoitustoimenpiteestä on kysymys silloin, kun toimenpiteellä joudutaan puuttumaan joihinkin perustuslain lapselle turvaamiin perusoikeuksiin, kuten hänen liikkumisvapauteensa, perhe-elämän suojaan, hänen itsemääräämisoikeuteensa, vapauteensa, yksityisyyden suojaan tai omaisuuden suojaan. Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on arvioitava täyttyvätkö laissa asetetut edellytykset toimenpiteen käytölle, sekä missä laajuudessa puuttuminen lapsen perusoikeuksiin on kulloinkin hyväksyttävää.

Rajoituspäätökset

Rajoitustoimenpiteitä koskevia päätöksiä tai toimenpiteitä tarkastuksella saadun selvityksen ja laitoksen toimittaman koosteen mukaan oli tehty ajalla 1.1.2017–14.12.2017 yhteensä 156. Laitoksen johtaja toimitti nähtäväksi tehdyt rajoituspäätökset lokakuulta 2017.

Päätökset koskivat aineiden ja esineiden haltuunottoa, liikkumisvapauden rajoittamista, henkilönkatsastusta ja -tarkastusta, omaisuuden ja lähetysten tarkastamista ja kiinnipitämistä.

Päätösten sisällöllinen selvittäminen lapsille ja päätösten tiedoksianto

Lapsia kuultaessa ja laitoksen johtajan kanssa käydystä keskustelusta ilmeni, että lasta koskevat laitoksessa tehdyt rajoituspäätökset oli annettu lapsille tiedoksi siten, että lapset olivat allekirjoituksillaan vahvistaneet saaneensa tiedon päätöksistä.

Alkuperäisiä tai jäljennöksiä lapsilla päätöksistä ei ollut. Kuulluilla lapsilla ei heidän kertomansa mukaan ollut selvää kuvaa päätösten tarkemmista sisällöistä tai siitä, millä tavoin päätökseen tyytymättömällä olisi mahdollisuus reagoida päätökseen (esimerkiksi valittaa).

Laitoksen henkilökunnan mukaan lasten kanssa käydään rajoitustoimenpidettä koskeva päätös läpi, mutta lapsille ei ole kerrottu päätösten valituskelvopoisuudesta.

Päätökset säilytetään laitoksessa lapsen mapissa osana lasta koskevia manuaaliasiakirjoja.

Lasten kuulemisen perusteella saattaa olla mahdollista, ettei kaikille lapsille ole kaikissa tilanteissa riittävällä ja lapsen kannalta ymmärrettävällä tavalla kerrottu heidän oikeuksistaan ja päätösten merkityssisällöstä silloin, kun päätöksiä on annettu tiedoksi. Päätöksiä tiedoksi annettaessa olosuhteiden tulisi olla sellaiset, että lapsi pystyy tosiasiallisesti vastaanottamaan ja ymmärtämään hänelle kerrottavaa tietoa ja selvitystä päätöksen perusteista.

Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä on säädetty viranomaiselle kuuluvasta selvitysvelvollisuudesta. Mainitun säännöksen mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä sosiaalihuollon asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Säännöksen mukaan selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen.

Sosiaalihuollon asiakaslain tarkoittama viranomaiselle kuuluva selvitys- ja tietojenantovelvollisuus turvaa sosiaalihuollon asiakkaalle oikeuden saada ymmärrettävällä tavalla tietoja palvelujärjestelmistä ja häntä koskevista seikoista, joiden avulla hän pystyy muodostamaan oman käsityksen asiasta ja ilmaisemaan oman mielipiteensä hänelle esitetyistä vaihtoehdoista tai häntä koskevista ratkaisuista.

Lastensuojelulain 5 §:ssä on säädetty lapsen ja nuoren mielipiteen ja toivomusten huomioon ottamisesta. Säännöksen mukaan lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä tai lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.

Päätöksen tiedoksiannosta ja tiedoksiantotavoista on säädetty hallintolain (434/2003) 54–63 §:ssä. Viranomaisen on hallintolain 54 §:n 1 momentin mukaan viipymättä annettava tekemänsä päätös tiedoksi asianosaiselle ja muulle tiedossa olevalle, jolla on oikeus hakea siihen oikaisua tai muutosta valittamalla. Säännöksen 3 momentin mukaan *asiakirja annetaan tiedoksi alkuperäisenä tai jäljennöksenä*.

Laitoksen päätösten tiedoksiantokäytännöstä (siis siitä, ettei lapselle anneta omaa alkuperäistä päätöstä tai sen jäljennöstä) saattaa seurata edellä sanotun lisäksi, että rajoitustoimia koskevat päätökset eivät saavuta lainvoimaa. Tämä merkitsee sitä, että päätösten valitusaika ei kulu umpeen, ellei päätöstä valitusosoituksineen ole annettu tiedoksi.

Laitosta ohjattiin lainmukaiseen ja lasten tiedollisia oikeuksia paremmin toteuttavaan menettelyyn siten, että lapsella olisi aito mahdollisuus muutoksenhakukeinojen käyttämiseen.

Yhteydenpidon (LSL 62 §) ja liikkumisvapauden rajoittaminen (LSL 69 §)

Sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin saadaan lastensuojelulain 63 §:ssä tarkoitetulla päätöksellä rajoittaa, jos yhteydenpidosta ei ole voitu 30 §:ssä tarkoitetussa asiakassuunnitelmassa tai erityisestä syystä muutoin sopia lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheistensä kanssa.

Lapselle saadaan, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja jos se on lapsen edun mukaista, asettaa määrääjäksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista.

Liikkumisvapauden rajoittamisena pidetään myös menettelyä, jossa lapsi liikkuu tai poistuu päätöksessä yksilöidyltä alueelta vain yhdessä työntekijän kanssa. Lapsen tavanomaisen elämän toimintamahdollisuudet, kuten koulunkäynti, harrastustoiminta, retkelle osallistuminen tai muu vastaava toiminta tulee mahdollisuuksien mukaan turvata rajoituksen aikana.

Jos kysymys on lapselle vahingollisten siteiden ja yhteyksien katkaisemisesta, saattaa rajoitustoimenpiteenä tulla kysymykseen päätös liikkumisvapauden rajoittamisesta, ja tämän lisäksi myös yhteydenpidon rajoittamisesta. Jos lapsen liikkumisvapautta on rajoitettu ja samalla rajoitetaan lapsen oikeutta aiemmin sovittuun yhteydenpitoon, tulee asiassa erikseen arvioida edellytykset yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemiselle.

Liikkumisvapautta koskevan rajoituksen tarkoituksena on suojata lasta sellaiselta lapsen omalta käytökseltä, joka vahingoittaa vakavasti hänen hoitoaan ja huoltoaan. Rajoituksen tulee olla lapsen edun mukainen.

Sinänsä laitoksissa oleville lapsille voidaan asettaa esimerkiksi tavanomaisia kasvatukseen kuuluvia rajoja sen suhteen, missä lapsi voi liikkua ja minä vuorokauden aikana. Liikkumisvapautta koskevasta rajoituksesta on kysymys silloin, kun näiden kasvatukseen liittyvien rajojen ohella lasta estetään tai poissuljetaan hänen mahdollisuutensa osallistua vapaasti esimerkiksi harrastustoimintaan tai muihin normaaleihin toimintoihin laitoksessa tai laitoksen ulkopuolella.

Keskusteluissa ja lapsia kuultaessa ilmeni, että mikäli lapsen liikkumisvapautta oli rajoitettu yli viikonlopun, *ei samalle ajalle jo sovittuja* lomajaksoja aina toteutettu. Päätöstä yhteydenpidon rajoittamisesta ei kuitenkaan oltu tehty.

Erästä lasta kuultaessa ilmeni, että lapsen sosiaalityöntekijän kanssa ennalta sovitut lomat oli peruttu laitoksen toimesta lapsen jälki-istunnon takia. Päätöstä yhteydenpidon rajoittamisesta ei ollut tehty tai ainakaan sitä ei ollut liitetty lapsen laitoksen ylläpitämiin asiakirjoihin. Lapsen mukaan päätöstä ei hänelle ollut esitetty ja ratkaisu (lomaviikonlopun peruuttaminen) oli yksikön vastaavan ohjaajan ratkaisu. Lapsi kertoi, että hän oli yrittänyt tapahtuman johdosta saada yhteyttä sosiaalityöntekijäänsä, siinä onnistumatta.

Pyydettiin, että laitoksen johtaja selvittää asian ja ilmoittaa selvityksen lopputuloksesta pöytäkirjaan merkittäväksi. Todettiin, että mikäli lapsen yhteydenpitoa rajoitetaan, on siitä aina tehtävä päätös ainakin silloin, jos asianosainen (lapsi tai hänen huoltajansa) sitä vaatii.

Laitoksen vastaava ohjaaja ilmoitti tarkastuksen jälkeen, että kyseisen lapsen loma-asia oli selvitetty yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja lapsen huoltajan kanssa.

Karkumatkat

Erästä lasta kuultaessa ilmeni, että hänet oli 4.8.2017 tuotu laitokseen sijaishuollon täytäntöönpanotoimena Kultaisen Noutajan kuljettamana. Lapsi oli haettu hänen kotoaan ilman, että hakutilanteessa olisi ollut mukana viranomaisia (lapsen sosiaalityöntekijää).

Nuoren mukaan hakutilanteesta ei ollut ilmoitettu etukäteen. Sosiaalityöntekijä ei ollut mukana lasta kotoa laitokseen kuljetettaessa.

Kuljetuksen oli tilannut lapsen sijoittaneen kunnan sosiaaliviranomainen.

Vahinkojen korvaaminen

Lasten laitoksessa (ja osin laitoksen ulkopuolella) aiheuttamien vahinkojen korvaamisesta neuvotellaan lasten kanssa. Korvauksen määrää sovitellaan. Vahingon korvaaminen tapahtuu lapsen varoista (esimerkiksi käyttövaroista). Vahingon korvaaminen voi tapahtua myös lapsen työpanoksella. Lapsi voi itse päättää sen, miten korvaus suoritetaan.

Alaikäisellä lapsella ei ole holhoustoimilain mukaan kelpoisuutta tehdä oikeudellisesti pitäviä sopimuksia tai muita oikeustoimia. Lapsen tahallisesti aiheuttamasta vahingosta voidaan sännänsä sopia vahingonkorvaus. Alaikäisellä lapsella ei ole kuitenkaan oikeutta tehdä itse sopimuksia, jolleivät ne ole olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä. Sopimus, jonka tekemiseen lapsella ei ole oikeutta, ei sido häntä.

Vahingonkorvauslain 2 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan vahingonkorvausta voidaan sovitella, jos korvausvelvollisuus harkitaan kohtuuttoman raskaaksi ottaen huomioon vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusolot ja muut olosuhteet. Korvauksen suuruus on arvioitava jokaisen lapsen kohdalla yksilöllisesti hänen ikänsä, kehitystasonsa ja muut asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen. Asiaan vaikuttaa myös vahingon kärsineen tahon asema.

Edellä sanotun perusteella lastensuojelulaitos ei voi pätevästi sopia vahingonkorvauksesta yksin huostaanotetun nuoren kanssa. Tämän takia erityisesti suurempien vahinkojen korvaamisesta on keskusteltava yhdessä lapsen ja hänen sosiaalityöntekijänsä ja tarvittaessa lapsen huoltajan kanssa.

Käyttövarojen maksaminen

Lapsen käyttövaroja säilytetään laitoksen kansliassa, mistä lapsi saa hakea (nostaa) käyttövaroja tarpeensa mukaan. Käyttövarojen maksamisesta pidetään paperilomakkeella kirjanpitoa siten, että lapsi kuittaa nostetun osuuden käyttövaroistaan ja vastaavasti laitoksen työntekijä varmistaa noston omalla kuittauksellaan.

Tarkastettaessa pistokokeenomaisesti käyttövarojen maksamista koskevaa laitoksen kirjanpitoa, ilmeni, että kirjausmerkinnät nostetuista ja nostamattomista varoista sekä lapsen ”velkasaldosta” olivat osin puutteellisia ja epäselviä.

Laitosta ohjattiin selkeämpään kirjanpitoon lapsen käyttövaroista ja niiden käytöstä. Kirjanpidossa työntekijän tulisi vahvistaa lapselle annettava raha. Käyttövarojen maksamisen seurannassa on mahdollista hyödyntää esimerkiksi laitoksen käytössä olevaa asianhallintajärjestelmää.

TOIMENPITEET

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin kiinnitti Familar Oy:n Varatie Tervakosken huomiota sijoitettujen lasten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen terveydenhuoltopalveluita järjestettäessä sekä tässä yhteydessä lapsen luottamuksellisten ja salassa pidettävien asiakirjojen käsitteilyyn laitoksessa.

Edelleen apulaisoikeusasiamies kiinnitti laitoksen huomiota sen velvollisuuteen edistää sijoitettujen lasten tiedollisten oikeuksien toteuttamista ja oikeusturvaa ja tässä tarkoituksessa selvittää lapselle rajoituspäätöksen sisältö ja sen merkitys. Apulaisoikeusasiamies kiinnitti huomiota myös päätösten ja muutoksenhakuohjauksen oikeaan tiedoksiantomenettelyyn.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti laitoksen huomiota myös siihen, että jos liikkumisvapauden rajoituspäätöksen ohella tosiasiallisesti rajoitetaan lapsen aiemmin sovittua yhteydenpitoa, on asiasta tehtävä yhteydenpidon rajoittamista koskeva erillinen päätös.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti laitoksen huomiota vielä edellä lapsen käyttövarojen kirjaamisesta ja lapsen velvollisuudesta korvata aiheuttamansa vahinko sanottuun.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti lapsia Varatielle sijoittaneiden kuntien huomiota siihen, että sijaishuoltoapaikan valvonnassa on kiinnitettävä erityisesti huomiota lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämiseen, käytettäviin rajoitustoimenpiteisiin ja siihen, millä tavoin lapsen etu sijais-huoltoapaikassa toteutuu.

Apulaisoikeusasiamies totesi, että kuntien väliset erimielisyydet kustannusvastuusta ei saa olla esteenä lapsen perusopetuslaissa säädettyjen oikeuksien toteutumiseksi. Apulaisoikeusasiamies päätti ottaa omana aloitteenaan selvitettäväksi, millä tavoin Helsingin sosiaali- ja terveystoimiala on huolehtinut Varatielle sijoittamiensa lasten tarvitsemista erityisen tuen päätöksistä ja erityisen tuen järjestämisestä, ja millä tavoin Helsingin sosiaali- ja terveystoimiala on neuvotellut perusopetukseen kuuluvien palvelujen järjestämisestä Janakkalan opetustoimen kanssa. Tässä yhteydessä apulaisoikeusasiamies otti omana aloitteenaan selvitettäväksi myös sen, miksi Janakkalan opetustoimi ei ole järjestänyt perusopetusta saaville lapsille heidän tarvitsemaansa erityistä tukea.

Apulaisoikeusasiamies päätti ottaa omana aloitteenaan selvitettäväksi, millä tavoin Vantaan sosiaali- ja terveystoimi järjestää sijoittamilleen lapsille jälkihuoltoon kuuluvaa tukea itsenäiseen asumiseen. Tässä yhteydessä apulaisoikeusasiamies päätti pyytää Vantaalta selvitystä siitä, millä tavoin ja millä edellytyksillä jälkihuollon taloudellista tukea Vantaalla järjestetään ja miten asiassa on toimeentulotukilain ja sosiaalihuoltolain säännösten mukaisesti tehty yhteistyötä kunnan ja Kelan välillä.

Apulaisoikeusasiamies päätti ottaa omana aloitteenaan selvitettäväksi, millä perusteella Perusturvakuntayhtymä Karviainen on siirtänyt huostaanottopäätöksen täytäntöönpanon yksityiselle palveluntuottajalle. Samalla apulaisoikeusasiamies päätti pyytää selvitystä Ptky Karviaiselta, onko käytäntö yleisempikin.

Apulaisoikeusasiamies päätti lisäksi pyytää, että kaikki Varatie Tervakoskelle sijoitettujen lasten asioista vastaavat sosiaalityöntekijät keskustelevat tarkastuspöytäkirjasta lapsen kanssa.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi Familiar Oy:n Varatie Tervakoskelle.

Pöytäkirja lähetetään tiedoksi ja toimenpiteitä varten laitokseen lapsia sijoittaneille kunnille: Helsinkiin, Vantaalle, Turkuun, Kouvolaan, Ptky Karviaiselle, Virroille ja Porvooseen.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi varten myös Etelä-Suomen aluehallintovirastolle.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Riikka Jackson
esittelijä